

ЗА НОВИЯ РЕЧНИК НА ЛИТЕРАТУРО-
ЗНАНИЕТО („Wörterbuch der Literatur-
wissenschaft“, Hg. Cl. Träger, Bibliogr.
Institut, Leipzig, 1986)

„Съставянето на пълен списък от опозиции, които са присъщи на литературата като цялостен механизъм, е задача на бъдещето. Но тази задача е вече реализирана и освен това свърх-актуална. Без нейното решаване типологичното сравнение на литературите и създаването на една световна литература е невъзможно.“¹ Така Ю. М. Лотман формулира най-важните проблеми на съвременната литературна наука. За разрешаването на тези трудови, но и неотменими задачи ще допринесе съществено и *Речникът по литературознание*, излязъл от печат през 1986 г. като едно от авторитетните научни издания на Библиографския институт в Лайпциг.

Концептуалната рамка, обединила статите в този ценен наръчник, почива на възгледа за литературата като словесно изкуство, като особено средство за човешко познание и социално самоосъществяване. Същевременно тя отчита историческите изменения и паралелното съществуване на различни понятия за литература с оглед на регионалните особености в културоложки план. В този смисъл коментарите литературоведски термини са представени в тяхното модерно значение като резултат от многоразклонени литературно-исторически процеси, но и с присъщите им особености, породили се в новите условия на социалната комуникация. Тези съображения определят принципната структура на отделните статии; след кратки етимологични сведения се описва в систематичен план значението на съответното понятие от съвременна гледна точка, а цитираните конкретни реализации илюстрират неговото историческо развитие. Затова и възгледът за литературно-историческите децезури и преходи не се съобразява с наследения от XIX в. оценяващ модел на възвисяване и упадък в културното развитие. Исторически обусловеното прелъзяване на културния център, смяната на семиотични доминанти или диалектичното „снемане“ на литературните традиции в една нова културна ситуация изграждат континуитет в световноисторическия процес, в който естетическото натрупване на унаследено се запазва. Този сравнителен аспект на литературоведския подход насочва вниманието към редица пренебрегвани до момента линии на развитие: извъневропейски, средновековни и др. Новият речник предлага детайлно описание на всички значимите метрични или стилстични форми — от старогръдките или старонландски стихове, през арабските или японски словесни орнаменти до американските *шанли*, румънската *дойна* или руската *частушка*. Такава концепция предпазва от едно-

странчиви преценки, от предразсъдъците на един източен или западен литературоцентризм.

Необходимият подбор на литературните явления и тяхната оценка е съществен проблем при всички подобни начинания, особено като се има предвид лавинообразното разрастване на надлежната информация през последните столетия. В предговора към речника отговорният редактор Кл. Трегер припомня полемиката на Хегел срещу наивното упование на историческата школа в източниците и в обективността — с баналното изискване за възможно най-обективно излагане на фактите не ще се стигне далеч, защото историята на даден предмет по необходимост е свързана най-тясно с представата ни за него, което пък от своя страна определя какво точно ще преценим като целесъобразно и правилно. Затова научното тълкуване на литературните факти е широко застъпено. Голямо внимание е отделено на характеристиката и кратката история на най-съществените филологически дисциплини. На критичен преглед са подложени всички идеологически значими течения на литературознанието: от *позитивизъм* и *духовна история* през *екзистенциално-философското* гледище за литературата и *структурализма* до *анализ на дискурса*.

Прави впечатление, че някои литературни термини, например *Млада Германия*, *Виенска група* и др. не са въведени като самостоятелни рубрики, а са пояснени в рамките на други статии. По-компактното представяне на тясно свързани и взаимообуславящи се понятия вероятно не е единственото съображение за това решение. То пести и място в този и без това мастит наръчник, надраснал обичайните за подобни публикации размери със своите 700 с. голям формат и почти 100 с. библиографски апарат. Между коридорите си той включва и нелитературни термини: *отчуждение*, *обществен договор*, *догматизъм*, *психоанализа*, *семиотика* и др. Всички тези понятия са видени, разбира се, през призмата на литературознанието. Те дават възможност световната литература да се представи като гъвкава, отворена система от закономерности, форми, жанрове, която се изменя динамично и влиза във все нови и нови взаимовръзки с други сфери на духовната култура.

Интердисциплинарният подход към литературния процес определя основните групи от термини: литературна теория, история на литературоведската методология, литературни епохи, течения и школи, жанрология, стилстика и реторика, метрика, организационни форми и институции на литературния живот с оглед на литературната продукция и рецепция, филология. Така литературната история се вижда като процес на селективно изграждане на традиции.

В отделни случаи обаче иманентното противоречие между енциклопедичната концепция и по-тясноисторическото понятие за литература и изкуство внася разнород в систематизацията. Това се проявява особено при литературни термини, при които диапазонът между значението им в тесен и широк смисъл е твърде

¹ Ю. М. Лотман. О содержании и структуре понятия художественной литературы. — В: Проблемы поэтики и истории литературы. Саранск, 1973, с. 35.

голям, а вековната им история е довела до почти необозримо изобилие от конкретни модификации. Такъв е случаят например със статията под рубрика *роман*. Амбицията на авторите ѝ е да очертаят историческото развитие на жанра с оглед на неговите формално-тематични и социологични измерения. Оттук произтичат и основните критерии: сюжети, повествователни техники, художествено пресъздаване на отношението между индивид и общество, авторов замисъл за въздействие и фактическа рецепция. Неразривната връзка между всички тези елементи на жанра представлява принципен проблем при научното му описание, още повече, че авторите са си поставили за цел да периодизират развитието му и предвид най-съществените политически събития (за XX в. например това са ВОСР и двете световни войни). Обзорът се усложнява допълнително и от стремежа да се споменат националноспецифични особености на жанра — от латиноамериканския роман, през френския т. нар. нов роман до Айтматов, като се препратят към съответните традиции. И ако анотацията върху възникването и културоложкият статут на романа, както и прегледът на неговата поетика и теория от Жирали (XVI в.) до Щансел (1955—1979) са кратки и прегледни, то следващият текст буди известно недоумение. Решението на авторите да изложат в три отделни блока тематика, отношение между фикция и документализъм и/или философия, „роман в същинския модерен смисъл“ засява твърде много систематичния аспект за сметка на взаимовръзката на тези линии с унаследената традиция. Така например не се подчертава отношението на историческия роман към утоните от епохата на Просвещението, а пикареският роман остава сякаш изолирано явление от XVI—XVII в. От известен схематизъм страда противопоставянето между социалистически и буржоазен роман след 1945 г., тъй като приведените предимно тематични аргументи отчасти са валидни и за двете линии в развитието на романа. Възражение буди и издигането на „тоталността на светогледа в романа“ (в Хегеловия смисъл) като критерий за отличаването на този жанр от новелата и разказа. Съвременната повестна тенденция за разчупване на жанровите рамки и преходи между родовите е доказала, че класическата литературоведска категоризация вече не може да претендира за общовалидност.

Разбира се, рефериратата тук статия трябва да се чете в контекста на целия речник. Чрез многобройните препратки към други рубрики изложението се доизяснява, формулират се по-конкретно някои тезиси. Ако например в статията *роман* не е споменат първият значителен *пикарескен роман* в немската литература — „Симплицисимум“ на Гримелсхаузен, — то информацията за него получаваме в съответната рубрика. В този смисъл резултатът от описания по-горе претенциозен замисъл е положителен. В един неоглям обем е предадена богата и разностранна информация, а библиографията към тази статия препраща към 57

заглавия на немски, английски, руски и френски език.

Аналогична е структурата и на останалите статии. Специално внимание е обърнато на социалистическите литератури, с което речникът запълва една сериозна празнота в публикуваните до момента подобни наръчници. За нашите читатели е особено интересна рубриката *българистика*, разгледана в контекста на славянския и балканския културен ареал. Автор на статията е Д. Ендлер, изтъкнат българист от университета „Карл Маркс“ в Лайпциг. Той свързва зараждането на българистиката с отзивите за българската история, култура и език у А. Л. фон Шльоцер, Г. фон Енгел, В. Караджич и Ю. Венедин, с изследванията върху делото на Кирил и Методий и с първите българистични проучвания от 40-те години на миналия век при университетите в Петербург, Прага и Лайпциг. Програмната за Българското възраждане „История славяноболгарская“ редом с граматиките на Н. Рилски и И. Богоров и сборника на братя Миладинови бележат началото на българистиката в България. Като отбелязва възникването на институциите на това научно направление (Българско книжовно дружество, БАН и СУ), авторът изброява и неговите най-изтъкнати представители (от А. Теодоров-Балан до Т. Павлов). След 9. IX. 1945 г. с възхода на българистиката като марксистко-ленинска наука са свързани „именити учени: историците Д. Косев и Д. Ангелов, лингвистите Вл. Георгиев, Л. Андрейчик и К. Мирчев, литературоведите Г. Цанев, Ем. Георгиев, П. Диневков, П. Зарев, етнографът Хр. Вакарелски и др.“ (с. 80). Като важни публикации са посочени „История на българската литература“ в 4 т., „Речник на съвременния български език“, „История на България“ в 14 т. и енциклопедия „България“. Периодичните издания са представени от списанията „Български език“, „Литературна мисъл“ и „Български фолклор“. След като споменава Първия конгрес по българистика в София, авторът се спира на приноса на чуждестранните учени Д. С. Лихачов, Д. Ф. Марков и Р. Бернар и на традициите на българистиката в Лайпциг до 20-те години (А. Лескин и Г. Вайганде). От 50-те години насам като центрове на българистиката в ГДР се утвърждават университетите в Берлин и Лайпциг и АН на ГДР.

Подробен реферат на статията показва, че характерното за жанра концентрирано представяне на богата фактология тук е доведено до крайност. Вероятно поради предварително ограничения обем авторът не е могъл да включи информация за съвременното състояние на българистиката в ГДР и неперестаното задълбочаване на българо-немските културни взаимоотношения². Цитираните в библиографията (с. 598) публикации от Ем. Георгиев, В. Цайл, К. Попов, П. Диневков и Х. Валтер разширяват

² По този въпрос срв. Ил. Конев. Активна и плодотворна. Литературна българистика в ГДР.— АБВ, бр. 9 от 4. III. 1986, с. 12.

филологическия хоризонт. Но като се има предвид, че потенциалните читатели на статията са предимно небългаристи, буди недоумение фактът, че един така прегледно и компетентно написан „Обзор върху българската литература“³ (от надписите на хан Омуртаг до „Лазарича“ на Радичков) не е включен поне в библиографския апарат. След като в статията само се споменават представителите на марксистското литературознание в България, би било уместно да се препрати читателят към издадената в ГДР антология „Българска литературна теория и критика 1891—1941“⁴, която дава добра представа и за „странични“, т. е. мултинационални културни взаимоотношения. Не е споменат и „Речникът на българската литература“, който би бил полезен справочник и за чуждестранните българисти.

Подобни съображения могат да се изкажат не само за тази статия. По повод *романистика* главният рецензент на речника М. Науман констатира един „доста бърз галоп през националните литератури“. На моменти са допуснати и исторически неточности: например при *алегория* липсва „Роман за розата“, определял жанра в продължение на две столетия. В статията *писмо* не се цитират нито Абелар, нито Елоиза, затова пък „Персийски писма“ на Монтеско са посочени под тази рубрика, а не при *епистолярен роман*⁵. Не можем обаче да се съгласим с изказаното от М. Науман мнение, че в *библиографията* единственият глас е този на германистите. Тъкмо напротив — болшинството от статите са придружени от актуален списък с публикации на поне четирите световни езика. Наред с богатия корпус и

библиографският апарат допринася значително за осъществяването на издателския замисъл: „без да замества историята на литературата, да информира и ориентира в иначе необозримото богатство от материали и да способствува за неговото по-систематично усвояване“⁶.

За ГДР това е един първи по рода си опит да се осветлят литературоведските термини от съвременни марксистско-ленински позиции. Речникът е положителен пример за плодотворното сътрудничество между различни поколения германисти не само от цялата страна, но и от чужбина. Групираният около изтъкнатия литературовед проф. д-р Клаус Трегер авторски колектив наброява над 150 имена на учени от Лайпциг, Берлин, Дрезден, Грайфсвалд, Хале, Йена, Ваймар, Киев, Инсбрук, Ханой, Сасари. Внимателното запознаване с наръчника разкрива, че отделните статии са изготвени и персонално подписани от водещи тесни специалисти, което гарантира актуалната и компетентна информация.

Новият речник по литературознание е важен проява в издателската политика на ГДР⁷. Той показва как дискутираните в продължение на десетилетия теоретични представи и концептуални решения на проблемите могат да се введат в практиката. Това е едно полезно помагало за всеки филолог независимо от конкретната сфера, в която той работи — като теоретик, литературен критик, педагог или „просто“ любител.

Николина Бурнева

³ E. Bayer, D. Endler. *Bulgarische Literatur im Überblick*. Philipp Reclam, Leipzig, 1983.

⁴ *Bulgarische marxistische Literaturtheorie und Literaturkritik*. Hg. G. Dimow u. D. Witschew. Akademie-Verlag, Berlin, 1978.

⁵ На тези и други пропуски обръща внимание в иначе хвалебствената си рецензия М. Науман в си. *Zeitschrift für Germanistik*, 1/1987, S. 97—100.

⁶ Cl. Träger: *Vorwort zum Wörterbuch* . . . , S. 7.

⁷ Други основни литературоведски наръчници, издадени в ГДР, са: *Lexikon fremdsprachiger Schriftsteller von den Anfängen bis zur Gegenwart* in 3 Bd., Berlin, 1977—1980; *Schriftstellerlexikon* in 2 Bd. Leipzig 2, 1976; *Schauspielführer* in 2 Bd. Berlin, 1986; *Kulturpolitisches Wörterbuch für Weltliteratur*, Leipzig, 1983.

SOMMAIRE

Dimitar Staïkov — Le mode de vie bulgare à travers le théâtre national	3
Veltcho Veltchev — L'humanisme révolutionnaire de Christo Smirnenski	19
Edwin Sougarev — L'œuvre poétique d'Alexandre Voutimski	29
Ivan Mladénov — Extrait et Lecture	41
Svétlozar Igov — L'œuvre poétique de Nikolaï Kantchev	53
Kamen Mikhaïlov — Sur les problèmes de genres littéraires pendant la Renaissance Bulgare	62
Christo Bogdanov — La création du monde d'après „Enouma elich“ et „la Genèse“	78
V. V. Bitchkov (Moscou) — De quelques problèmes méthodologiques dans l'analyse historique et esthétique	95

Communications scientifiques

Ghéorghui Takhov — Les premières poétesses de la Renaissance et la fin du mythe de la poétique anonyme	112
Elka Traïkova — Le journal „Razvigor“ et l'œuvre littéraire d'Eline Péline	117
Raïna Totéva — Réflexions sur le style de Débélyanov	126

A travers la pensée esthétique mondiale

Claude Levi-Strauss — Structure des mythes	136
--	-----

A travers la presse étrangère

Lu dans les revues littéraires de l'URSS, de RFA et du Cuba	151
---	-----

Revue

Bisserka Ratchéva — Literatur im Wandel. Entwicklungen in europäischen sozialistischen Ländern 1944/45—1980	157
Nikolina Bournéva — Le nouveau dictionnaire de l'histoire littéraire („Wörterbuch der Literaturwissenschaft“)	160

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ — 30 РЕДА ПО 60 ЗНАКА, В ДВА МАШИНОПИСНИ ЕКЗЕМПЛЯРА (ИЛИ ОРИГИНАЛ И КСЕРОКОПИЕ). АВТОРИТЕ ДА ПОСОЧВАТ ТРИТЕ ИМЕНА, АДРЕСА И ТЕЛЕФОНА СИ. РЪКОПИСИ, КОИТО НЕ ОТГОВАРЯТ НА ТЕЗИ ИЗИСКВАНИЯ, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

Адрес на редакцията: сп. „Литературна мисъл“, ул. „Чапаев“ 52, бл. 17, 1113 София, тел. 71—31 (вътр. 36—94)

© Институт за литература
при БАН
1988
с/о Jusautor, Sofia

Технически редактор *К. Иванова*

Коректор *М. Калчева*

Далена за набор на 25. I. 1988 г.   Подписана за печат на 25. V. 1988 г.   Формат 70/100/16
Печатни коли 10,13   Издателски коли 13,13   Тираж 1720   Изд. индекс 11656
Годишен абонамент 12 лв.   Излязла от печат на 30. V. 1988 г.   Отделна книжка 1,30 лв.

Печатница на Издателството на Българската академия на науките
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6
Поръчка № 124